

УДК 325.36 (410)

Г.В. СТАЛОВЕРОВА

ПРОБЛЕМИ ВІДНОСИН МІЖ САМОВРЯДНИМИ КОЛОНІЯМИ І ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ НА КОЛОНІАЛЬНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ 1897 р.

Сталовєрова Ганна Вячеславівна – доцент кафедри політології, соціології і права Національного університету водного господарства та природокористування, кандидат історичних наук (м. Рівне)

Аналізується робота колоніальної конференції, на якій вирішувалися головні питання імперської політики. Значна увага приділяється боротьбі самоврядних колоній за розширення своїх політичних і економічних прав.

Ключові слова: метрополія, самоврядні колонії, колоніальна конференція, імперія, імперська політика.

Анализируется работа колониальной конференции, на которой решались главные вопросы имперской политики. Значительное внимание уделяется борьбе колоний за расширение своих политических и экономических прав.

Ключевые слова: метрополия, самоуправляющиеся колонии, колониальная конференция, империя, имперская политика.

Work of imperial conferences where the main questions of imperial politics were solved is analyzed. The great attention is attached on the colonial fight for the entire political sovereign.

Key words: metropolitan country, imperial conference, imperial politics, self-governing colonies, imperia.

© Г.В. Сталовєрова, 2012

Постановка проблеми. Трансформація Британської імперії відбувалася еволюційним шляхом. Світова практика показала, що еволюційний шлях розв'язання конфліктів є відносно безболісним і супроводжується найменшими втратами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історичній літературі практично відсутні спеціальні праці з даної проблематики. Значну увагу в своїй роботі І.В. Грицьких [2] приділяв колоніальній експансії Великобританії у другій половині XIX – початку XX ст. У дослідженнях О.Є.Сахновського [6] проаналізована проблема ірландського автономізму в контексті політики британських урядів упродовж Першої світової війни. Помітне місце посідає кандидатська дисертація Л.Ю.Питльованої [5], в якій досліджено історію англо-німецьких відносин в Африці кінця XIX – початку XX ст. У дисертаційній роботі О.В.Набоки [4] показані наслідки реалізації політики британських правлячих кіл відносно Тайваню в умовах активізації колоніальної експансії Великобританії на Далекому Сході у 20-90-х рр. XIX ст.

Мета дослідження. Проаналізувати відносини між самоврядними колоніями, які мали незалежність у вирішенні внутрішніх справ і метрополією на колоніальній конференції 1897 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з кінця XIX ст., однією з форм взаємовідносин Англії з домініонами стали так звані колоніальні конференції, які проводилися під егідою міністерства колоній. У 1884 р. засновується Імперська Федеральна Ліга, яка ставила перед собою завдання створення союзу імперії на федеративній основі. Її пропаганді й ініціативі зобов'язане своїм походженням скликання перших колоніальних конференцій [7, 22].

На першій колоніальній конференції у 1887 р., як і на наступній колоніальній конференції 1894 р., переселенські колонії поставили питання про

надання переваг для торгівлі у межах імперії.

Події, пов'язані з колоніальною конференцією 1897 р., свідчать про ту ступінь впливу і самостійності, яку набув міністр колоній. Дж.Чемберлен не збирався передчасно перетворювати свої плани в предмет для офіційних політичних дискусій. Коли 29 квітня 1897 р. у палаті обційн його попросили прокоментувати заяву прем'єра Нового Південного Уельса Дж.Ріда про те, що в Лондоні будуть обговорюватися питання, які є дуже важливими для імперії, він ухилився від відповіді, зробивши вигляд, що вперше чує про це [8, 1235]. Міністр колоній хотів провести перемовини з головами урядів автономій у спокійній, «сімейній» атмосфері, створенню якої парламентські дебати могли б лише зашкодити. Обережність Чемберлену навіть вдала також строкатість поглядів на шляхи і методи збереження єдності імперії. Саме це стало причиною розпуску в 1894 р. Ліги імперської федерації, яка так і не зуміла за десять років існування згуртувати свої ряди.

Лорд-канцлер кабінету Солсбері герцог Девоншир – президент Британської імперської ліги (наступниці Ліги федерації) заявив на мітингу в Ліверпулі у присутності колоніальних представників, що створення політичного союзу, в якому б взяли участь автономії в управлінні імперією та пропорційний розподіл тягаря національної оборони, – мета «надто амбіційна і передчасна». «Я далекий від думки стверджувати, ніби цей ідеал за межами можливого, – продовжував оратор. – Однак зараз час для створення імперської федерації ще не наступив» [11, 115]. Подібне питання можна було поставити лише після того, як між країнами імперії укладуться тісні торговельні та інші зв'язки, ще більше зміцнять взаємні симпатії. Але, закликаючи розвивати комерційні відносини, Девоншир продовжував вважати «фрітрєд найкращою економічною політикою для Британії». Від імені Британ-

ської імперської ліги її президент висловив думку, що створення федерації справа не приватної ініціативи, а завдання «для діячів, які займають вище становище» [11, 117]. І це було єдине місце у промові консерватора, яке влаштувало Чемберлена.

Напередодні колоніальної конференції були пишні святкування, присвячені шістдесятиріччю, «діамантовому» ювілею царювання королеви Вікторії. У цьому заході взяли участь багаточисельні іноземні гості. Слід зазначити, що далеко не всі піддані Вікторії переживали патріотичні почуття. Пануючі настрої в Ірландії, Індії, окупованому англійцями Єгипті були зовсім не святковими.

Попередня конференція відбувалася за участю прем'єр-міністра лорда Солсбері. У цій конференції Солсбері участі не брав. Лорд з презирством ставився до колоніальних політиків і перспектива чергового тісного спілкування з ними не викликала в нього ентузіазму [10, 17]. Це полегшило Чемберлену набуття бажаної свободи дій. Прагнучи спрямувати роботу конференції у потрібне русло, він намагався зосередити все керівництво нею у власних руках. У колоніальній конференції взяли участь прем'єр-міністри одинадцяти самоврядних колоній – Канади, Ньюфаундленду, Нового Південного Уельсу, Вікторії, Квінсленду, Південної Австралії, Тасманії, Західної Австралії, Нової Зеландії, Капської колонії і Натала. Перемовини носили секретний характер, які схилили її учасників до більш невимушених дискусій. Свою мету Чемберлен вбачав у тому, щоб офіційно поставити проблему зміцнення імперської єдності і надати імпульси засобом її вирішення. Одночасно міністр був обережний, розуміючи, що сильно тиснути непотрібно, тому що можеш отримати зворотний ефект.

«Ідея федерації є у повітрі», - цією крилатою, але вже достатньо банальною фразою Дж. Чемберлен почав свій перший виступ. Незважаючи на те, що відношення Великобританії до колоній все ще нагадує відношення батьків до дітей, останні швидко дорослішають, розвивав свою думку міністр, і близько той день, коли вони перетворюються у «великі нації». Тому створення «більш тісного союзу» між метрополією і автономіями набуло особливої актуальності [13, 219].

Глава колоніального відомства усвідомлював, що перетворення взаємовідносин в імперії завдання вкрай складне і вимагає поетапного вирішення. Перш за все, необхідно було утворити федерації самоврядних колоній в Австралії та Південній Африці. По-друге, вимагалася вдосконалити механізм консультацій і прийняття узгоджених рішень. «Одного разу мені прийшло у голову, - малював перспективи Чемберлен, - що можливо створити велику раду імперії, куди колонії відправляли б своїх повноважних представників... Поступово вона могла б вирости у ту федеративну раду, до створення якої ми завжди повинні прагнути, як до нашої кінцевої мети» [13, 211-213].

Важливим довгостроковим напрямком взаємодії метрополії і домініонів у галузі оборони Чемберлен вважав розробку скоординованих планів військових операцій проти «будь-чого противника». Першочергова ж її мета зводилася до досягнення

домовленості відносно об'єднання фінансових ресурсів. Суттєве значення міністр надавав також прямому співробітництву між британською армією і військовими частинами з колоній, вбачаючи в ньому не лише можливість досягнення військової мети, але й способу утвердження «принципів взаємодопомоги та імперського патріотизму». Так, на думку Чемберлена, було б виключно корисно розквартирувати на Британських островах канадський полк, зробивши його, хоча б на рік, частиною англійської армії. Одночасно англійський полк міг бути розташований у Канаді на таких же умовах [13, 220-221].

Якщо питання про військове співробітництво ставилося у практичній площині, то про перспективи комерційного союзу мова йшла з відомою часткою гіпотетичності. «Зараз, - вказував міністр, - я бажаю швидше почути думку присутніх джентльменів про митний союз, ніж вносити власні пропозиції на цей рахунок» [13, 224]. Інакше не могло й бути: Чемберлен фактично на свій страх і ризик зробив спробу замаху на фрїтред – «священну корову» економічної стратегії Великобританії. Хоча погляди глави колоніального відомства були добре відомі, він не міг на офіційних перемовинах представляти свою точку зору так само ясно, як під час виступів у політичному клубі або на з'їзді ділових кіл. Створення митного союзу подібного до того, який об'єднав Німеччину, справа дуже складна, але вельми приваблива, підкреслив Чемберлен. У якості першого кроку він запропонував створити спеціальну комісію для розгляду практичних заходів, спрямованих до встановлення тісніших економічних відносин у Британській імперії [13, 224].

Окресливши актуальні питання, міністр колоній надав своїм партнерам по перемовинам самим виявити ініціативу. Великі надії Чемберлен покладав на підтримку його починань з боку прем'єр-міністра Канади У. Лор'є, який заслужив довіру консерваторів завдяки тій важливій ролі, яку він відіграв у прийнятті рішення про надання пільг британським товарам. Однак Лор'є, бажаючи зберегти свободу дій і в той же час не втратити кредит довіри у метрополії, звернувся до класичної фабіанської тактики: «Всі ми гордимось Британською імперією..., - казав він, виступаючи за британським міністром... Нас повністю влаштовують утворені відносини... Ми відчуваємо, що повинно бути зроблено значно більше... Але я вважаю, що до створення федеральної ради потрібно політично об'єднати колонії, які все ще залишаються розрізненими...» [15, 56].

З одинадцяти колоній, які взяли участь у конференції, пропозицію про створення імперської ради підтримали лише Нова Зеландія і Тасманія. Під тиском австралійських автономій і Канади була прийнята резолюція про задовільний характер політичних відносин, що склалися в імперії [14, 259].

У галузі оборони вдалося досягнути домовленості про продовження Австралійської військово-морської угоди 1887 р. Субсидії для британського флоту виявили готовність виплачувати Наталь і Капська колонія. Канада ж не зреагувала на закли-

ки «країни-матері» і це не могло не засмутити Чемберлена, який сподівався на отримання соліднішої допомоги з боку найбільшої і найрозвинутішої самоврядної частини імперії.

У той же час канадці, на відміну від австралійців та південноафриканців, виявляли послідовніший інтерес до митних преференцій. Автономії були учасниками англо-німецької і англо-бельгійської торговельних конвенцій і тому пільги, надані Канадою Великобританії, автоматично поширювалися на вироби, які ввозилися з Німеччини та Бельгії. Лор'є прибув на конференцію з твердим наміром добитися розторгнення цих угод.

Лондону тяжко було наважитися на такий крок. Дарування домініоном односторонніх переваг британським товарам, на думку Берліна та Брюсселя, виключало можливість збереження угод. Денонація ж їх означала б для Великобританії втрату статусу найсприятливішої нації у торгівлі з Німеччиною і Бельгією при збереженні за останніми аналогічних прав на британському ринку. Тому фрітредерськи налаштований орган ділових кіл «Економіст», надаючи лояльності канадців, закликав не поспішати з практичними висновками. Ціна цієї прихильності могла б, на його думку, обійтися Великобританії занадто дорого. Якщо канадський експорт у Німеччину у 1895 р. склав 125 тис. фунтів стерлінгів, а в Бельгію – 50 тис. фунтів стерлінгів, то Великобританія ввозила туди відповідно 22,2 млн. фунтів стерлінгів і 7,8 млн. фунтів стерлінгів. І тим не менше міністр колоній пообіцяв задовольнити прохання Канади [13, 211].

На перший погляд, результати конференції були незначними. Розрекламовані плани федеративного союзу і нав'язана святотою ейфорія насправді викликали очікування великих змін. В умовах цієї пропагандистської кампанії, наповненої більше емоціями і гіпотезами, ніж достовірною інформацією (через конфіденційність перемовин), навіть досвідчені спостерігачі ставали не застрахованими від суб'єктивної оцінки подій. «Все було зроблено, щоб довести світу, що Об'єднане Королівство сильне не лише розмірами і багатством, але найбільше всього – згуртованістю окремих частин своїх, - писав російський посол в Лондоні міністру закордонних справ. – Для англійців таке велике значення мають колонії, що вони приймають свої бажання за факти, що відбулися, і прагнуть вірити, що ювілей дійсно порушить здійснення імперської ідеї». Але улюблені мрії міністра колоній Чемберлена про вироблення загального плану імперської оборони і

особливо про комерційне об'єднання так і залишилися мріями... Це ще раз підтверджує, що не має між метрополією і її заморськими колоніями спільності економічних інтересів, тобто того цементу, без якого всякий зв'язок між окремими частинами держави є штучним і німічним» [1, 116].

І все ж таки непотрібно вважати, що Чемберлен потерпів фіаско. Він не надіявся досягти поставленої мети штурмом [13, 211]. Запропонована ним імперська рада повинна була (на перших порах) виконувати лише консультативно-інформаційні функції. Коли міністра запитали, чи згідний він на створення федерального парламенту, в одній з палат якого суб'єкти мали б рівне представництво незалежно від чисельності населення, він відповів категорично «ні». На його думку, було б неможливо зрівняти голоси Наталя з 40 тис. жителів і Великобританії, яка мала населення 40 млн. осіб [12, 177-178].

Це підтверджує висновок Д.Макінтайра про те, що чемберленівська ініціатива являла собою своєрідну «пробну кулю», націлену, в першу чергу, на зондаж позицій самоврядних колоній [11, 161].

За поширеною серед консерваторів думкою, події розгорталися вельми задовільно. Наданий Канадою пільговий тариф, готовність австралазійських колоній брати участь в імперській обороні, проведення вже трьох конференцій - ось далеко не повний перелік свідчень того, що «під тиском обставин, завжди поводяться делікатно і обережно», Британія і її автономії повинні прийти до утворення «верховної представницької асамблеї», доводив оглядач Персі Херд. Крім того, ледве прем'єри автономій повернулися до себе додому, як Чемберлен виконав дану Лор'є обіцянку і домігся розторгнення торгових угод з Німеччиною і Бельгією. Тобто міністр колоній таким вчинком показав готовність приносити жертви на прощання імперської ідеї.

Висновки. Отже, колоніальна конференція 1897 р. відіграла значну роль у вирішенні складних внутрішньоімперських протиріч. Прем'єр-міністри самоврядних колоній, як правило, приймали сторону британського уряду, але, незважаючи на це, виступали за розширення своїх політичних і економічних прав. Вони вороже поставилися до плану створення імперських органів та дали зрозуміти, що народи їхніх країн не бажають втрачати незалежності у вирішенні внутрішніх справ, яку вони здобули ціною величезних зусиль. Представників колоній не вдалося переконати, що орган, запропонований урядом метрополії, буде служити інтересам колоній.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Архив внешней политики Российской империи при МВД Российской Федерации. – Ф. 184. – Спр. 867. – Л., 1897. – (Арх. 1-734). – Арк. 116. Стааль Е.Е. – Муравьеву М.Н. от 6-18 августа 1897 г.
2. Грицьких І.В. Експансія і демократія: еволюція британського суспільства (др. пол. XIX – поч. XX ст.: Автореф. дис....к.і.н.: 07.00.02. – Луганськ, 2004. – 20 с.
3. Глуценко Е.А. Строители империй. Портреты колониальных деятелей. – М.: Согласие, 2000. – 378 с.
4. Набока О.В. Тайвань та політика Великобританії на Далекому Сході в 20-90-х роках XIX ст.: Автореф. дис.... к.і.н.: 07.00.02. – Луганськ, 2006. – 20 с.
5. Питльована Л.Ю. Англо-німецькі відносини на рубежі XIX – XX ст.: проблема колоніального поділу Африки: Автореф. дис.... к.і.н.: 07.00.02. – Львів, 2003. – 19 с.
6. Сахновський О.Є. Ірландський автономізм у роки Першої світової війни: позиції партії гомруля та політика британських урядів: Автореф. Дис....к.і.н.: 07.00.02.- Чернівці, 2006. – 19 с.
7. Стеценко М.П. Особенности развития Британской колониальной империи, Вестминстерский статут 1931 г. – К., 1969. – 258 с.

8. Colonial and Imperial Conferences from 1887 to 1937. Vol. I-III / Ed. by M.Ollivier. – Ottawa, 1954. – 697 p.
9. Great Britain. Parliament. The Parliamentary Debates. House of Commons. - L.: Wyman and Sons, 1897. – Ser. 4th. – Vol. 48. – Col. 1235.
10. Kendle J.E. The British-Empire Commonwealth, 1897-1931. – London, 1972. – 227 p.
11. MacIntyre W.D. Commonwealth of Nations: Origins and Impact, 1869-1971. – Minneapolis, 1977. – 318 p.
12. MacLean G.R. The Imperial Federation Movement in Canada, 1884-1902. – London, 1982. – 215 p.
13. Selected Speeches and Documents on British Colonial Policy. – London: Oxford univ. press, 1918. – 417 p.
14. Speeches and Documents of New Zealand History. – Oxford: Oxford univ. press, 1971. – 328 p.
15. Stacy Ch. P. Canada in the Age of Conflict. A History of Canadian External Policies, 1867-1921. – Toronto, 1977. – 359 p.